

УДК 371.134:009

Т. Є. Дерев'янку

СТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

© Дерев'янку Т. Є., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-5899-0231>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.47904>

У статті визначено основні структурні компоненти дослідницької культури учителя загальноосвітнього навчального закладу. Метою статті є аналіз структури дослідницької культури учителя загальноосвітнього навчального закладу. Завдання статті полягають у виявленні сутності поняття «дослідницька культура вчителя», визначенні й характеристиці основних структурних компонентів дослідницької культури вчителя. В результаті дослідження у роботі з'ясовано, що дослідницька культура вчителя є підсистемою педагогічної культури, дослідницькі уміння вчителя є системоутворюючими для формування дослідницької культури. У роботі наголошено, що дослідницька культура вчителя має власний компонентний склад, у її структурі виділено такі складники: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-творчий; у роботі окремо схарактеризовано кожен структурний компонент, а також визначена необхідність системного формування структурних компонентів дослідницької культури учителя.

Ключові слова: дослідницька культура, структура дослідницької культури, дослідницька діяльність, дослідницькі уміння, структурні компоненти, вчитель.

Дерев'янку Т. Е. Структура исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения.

В статье определены основные структурные компоненты исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения. Целью статьи является анализ структуры исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения. Задания статьи заключаются в определении сущности понятия «исследовательская культура учителя», выявлении и характеристике основных структурных компонентов исследовательской культуры учителя. В результате исследования в работе определено, что исследовательская культура учителя является подсистемой педагогической культуры, исследовательские умения учителя являются системополагающими для формирования исследовательской культуры. В работе подчеркнута, что исследовательская культура учителя имеет собственный компонентный состав, в ее структуре выделены такие компоненты: аксиологический, когнитивный, деятельностно-технологический,

лично-творческий; в работе отдельно охарактеризован каждый структурный компонент, а также определена необходимость системного формирования структурных компонентов исследовательской культуры учителя.

Ключевые слова: исследовательская культура, структура исследовательской культуры, исследовательская деятельность, исследовательские умения, структурные компоненты, учитель.

Derevyanko T. E. Structure of teacher's research culture at school.

The basic structural components of teacher's research culture are defined in the article. The aim of the article is to analyze the structure of teacher's research culture at school. The tasks of the article consist of the definition the term 'teacher's research culture', description the main structural components of teacher's research culture. The material of the work is different aspects of structure of teacher's research culture. As a result of the research it is pointed that teacher's research culture considered as a mean and method of person's creative self-realization in pedagogical activity that represents the innovative orientation of the research activity and professional thought, pedagogical creation and methodological culture. The essence of teacher's research culture is characterized; it is underlined that teacher's research culture is the subsystem of teacher's pedagogical culture. Teacher's research activity is determined by development of analytical, project, structural, predicted, estimation and reflective skills and abilities. It foresees creative, individual and personal decision of pedagogical tasks in the situation that allows a teacher to provide the results of research activity. The creative process of making pedagogical decisions forms innovative style of teacher's research culture. Teacher's research skills are basic ones for forming teacher's research culture. The basic structural components of teacher's research culture are described; they are axiological, cognitive, active and technological, personal and creative. The necessity of forming structural components of teacher's research culture is grounded at the end of the research as a conclusion.

Key words: research culture, structure of research culture, research activity, research skills, structural components, teacher.

Постановка проблеми. Сучасні зміни в освітній галузі, модернізація шкільної освіти висувають нові вимоги до професії вчителя. Суспільні виклики щодо розвитку національної освіти і ролі педагогічних кадрів відображено у Законі України «Про освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Від учителя сьогодні вимагається не тільки відмінне викладання власного предмету, а й здатність оперативно вирішувати нові дослідницькі завдання, порівнювати, аналізувати, узагальнювати та знаходити їх ефективні рішення, втілювати творчу думку в кінцевий продукт

професійної діяльності, спроможність орієнтуватися в потоці сучасної інформації, яка постійно змінюється, проводити дослідження з предметних галузей, що сприяє формуванню дослідницької культури. Так, набуває актуальності процес формування і розвитку дослідницької культури вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими проблемами формування дослідницької культури в педагогічних установах займалися Н. М. Гловін [2], В. В. Кулешова, О. Л. Миргородська, О. О. Мілаш [6], Н. Г. Недодатко, І. О. Романовська [8], Н. С. Сердюкова [9], Т. М. Талманова [11]. Однак їх праці присвячено здебільшого формуванню дослідницьких умінь студентів і школярів. *Невирішеною частиною цього досить актуального питання* залишається визначення структури дослідницької культури вчителя ЗНЗ як педагогічної проблеми.

Формування мети статті та завдань. Мета – проаналізувати структуру дослідницької культури учителя ЗНЗ. Для вирішення вказаної мети поставили такі завдання: виявити сутність поняття «дослідницька культура вчителя», визначити і схарактеризувати структурні компоненти дослідницької культури вчителя.

Виклад основного матеріалу статті. Як відомо, дослідницька культура вчителя в особистісній формі є засадою його включення у дослідницьку діяльність у межах обраної професії, результатом чого є здобування нових знань щодо професійної діяльності, зокрема формування нових способів її реалізації. Отриманий результат дослідницької діяльності, за умови його цінності для суспільства, фіксується у суспільній професійній культурі вчителя, що забезпечує її безперервний розвиток і, як наслідок, розвиток та вдосконалення самої професійної діяльності вчителя.

Ми погоджуємось з визначенням І. О. Романовською, дослідницької діяльності вчителя: як генералізованого утворення особистості вчителя, що являє собою систему мотиваційно-ціннісних відносин, а також ставлення до себе як до дослідника педагогічної дійсності [8].

Особистісна дослідницька культура вчителя характеризується як дослідницька діяльність у сфері обраної професії. Формування такої культури потребує переведення нормативної основи дослідницької діяльності в індивідуальний стиль її виконання, і в цьому сенсі індивідуальний стиль

дослідницької діяльності вчителя є інтегральною характеристикою його особистісної дослідницької культури.

Не викликає сумніву, що дослідницька діяльність вчителя визначається розвитком аналітичних, проектувальних, конструктивних, прогностичних, оцінних і рефлексивних умінь і здібностей. Все це передбачає творче, індивідуально-особистісне вирішення педагогічних завдань в конкретній ситуації, що дозволяє вчителю передбачати і прогнозувати результат педагогічної діяльності. Такий творчий процес вирішення педагогічних завдань формує інноваційний стиль педагогічного мислення вчителя.

Дослідницька культура вчителя з'являється в якості узагальненої характеристики дослідницької діяльності як процесу створення, освоєння і використання педагогічних інновацій, вона трактується також як якісна характеристика, високий рівень різних проявів цієї діяльності, – вважає С. І. Бризгалова [1].

Отже, дослідницька культура вчителя як міра і спосіб творчої самореалізації особистості в педагогічній діяльності відображає інноваційну спрямованість його дослідницької діяльності і творче професійне мислення, педагогічну творчість і методологічну культуру.

У науковій літературі виділяються наступні компоненти вчителя-дослідника: когнітивний (система психолого-педагогічних, науково-дослідних, методологічних знань), мотиваційно-ціннісний (система відносин до відповідного виду діяльності), операційний (готовність до практичної реалізації цілей і завдань) [8].

Крім того, виступаючи складником професійно-педагогічної культури вона забезпечує самореалізацію особистості вчителя, розкриває його інтелектуальний потенціал, здатність здійснювати інноваційні процеси і впроваджувати новаторські ідеї в практику [9].

Ми цілком згодні з дослідниками І. Ф. Ісаєвим [5], Н. С. Сердюковою [9] в тому, що зміст дослідницької культури вчителя проявляється як органічна єдність основних компонентів: аксіологічного, технологічного і особистісно-творчого.

Аксіологічний компонент є сукупністю педагогічних цінностей, включених в цілісний педагогічний процес, що дає можливість, спираючись на досвід минулого, значною мірою визначити сучасний стан педагогічної науки і

освіти. Аксіологічний компонент допомагає вчителю опанувати дослідницькі ідеї, концепції, включитися в дослідно-творчу діяльність, сприяє творчій сприйнятливості до педагогічних цінностей.

Технологічний компонент розуміється як перетворення, що визначає інноваційну готовність до дослідницької діяльності вчителя, припускає інформованість про педагогічні інновації і прагнення до модифікації в педагогічному процесі, він спрямований на істотне оновлення педагогічної діяльності. Компонент також включає способи і прийоми дослідницької і творчої діяльності учителя, включаючи особистісно-мотивоване сприйняття сучасних педагогічних технологій з урахуванням специфіки викладання власного предмету.

Особистісно-творчий компонент розкриває механізм педагогічної рефлексії. В процесі дослідницької діяльності вчитель визначає свої індивідуальні сили і можливості, визначає власний розвиток, іншими словами, процес формування вчителем педагогічних цінностей відбувається на особистісно-творчому рівні, включаючи самооцінку і здатність до корекції власної діяльності.

Отже, враховуючи визначені дослідниками компоненти, ми виділяємо такі складники дослідницької культури вчителя: *аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-творчий*.

Аксіологічний компонент утворений сукупністю педагогічних цінностей, визначає цінність освоєння дослідницької культури вчителя. В аксіологічному аспекті основу дослідницької культури вчителя складають педагогічні цінності: гуманістична спрямованість педагогічної діяльності вчителя; професійні потреби вчителя в інноваційній діяльності і мотиви особистісної самореалізації; оцінка, осмислення педагогічних ідей, концепцій, норм професійної діяльності, методологічна рефлексія.

Гуманістична спрямованість дослідницької культури вчителя передбачає механізм задоволення духовних потреб в спілкуванні, отриманні нової інформації, передачі індивідуального досвіду. В процесі педагогічної діяльності вчитель опановує ідеї й концепції, здобуває знання, уміння, навички, які становлять гуманістичну технологію педагогічної діяльності, оцінює їх як більш значущі. Гуманістична спрямованість викликає підвищений інтерес вчителя до концепцій розвиваючого навчання (Л. В. Занков, Д. Б. Ельконін,

В. В. Давидов, Н. О. Менчинська), особистісно-орієнтованої освіти (О. В. Бондаревська, В. В. Серіков, І. С. Якіманська), які служать мотивами для дослідницької діяльності з реалізації основних ідей цих концепцій в практику навчання.

Особистісно-орієнтована спрямованість освіти визначальним чином впливає на цінності дослідницької культури вчителя. Змінюється загальний погляд на освіту в напрямі більш глибокого розуміння її як культурного процесу, суть якого проявляється в гуманістичних і творчих способах взаємодії її учасників. Змінюється уявлення про особистість і її роль в педагогічному процесі, вона стає його системоутворюючим фактором. Стають затребуваними вчителями новітні результати досліджень про психологічні механізми розвитку особистості. В цих умовах дослідницька культура вчителя визначає зміст інноваційної педагогічної діяльності.

В. О. Сластьонін підкреслює, що в дослідницькій діяльності вчитель усвідомлює мету своїх дій, уявляє очікуваний результат, а також сприймає і оцінює умови, в яких він діє, обмірковує послідовність дій, спостерігає за ходом діяльності. В цих умовах педагогічні цінності являють собою норми, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-діюча система в діяльності учителя [10].

Мотивами, що спонукають учителя до інноваційної діяльності в освітньому процесі, можуть бути професійні мотиви і мотиви особистісної самореалізації, оскільки проявляється особисте відношення вчителя до професійної діяльності, його прагнення до досягнення вершин професійного і особистісного росту.

Дослідницька робота вчителя з аналізу і переосмислення власної педагогічної діяльності, психолого-педагогічних досліджень з питань реалізації особистісних якостей, що впливають на пізнавальну активність учнів, включає цілепокладання, відбір змісту та освітніх технологій.

У цьому сенсі дослідницька культура вчителя як особистісна характеристика, що відображає інноваційну спрямованість педагогічної діяльності, являє собою систему педагогічних цінностей. Цінності мотивів особистісної самореалізації, потреби в інноваційній діяльності, в реалізації нових педагогічних ідей і гуманістичних концепцій, що визначають готовність

учителя до впровадження нововведень в педагогічний процес, індивідуальний стиль вчителя, рівень його розвитку і самовдосконалення.

Ми цілком погоджуємося з В. М. Гриньовою, яка вказує на те, що система об'єктивно існуючих цінностей вчителя (цінностей-цілей, цінностей-засобів, цінностей-якостей, цінностей-знань) формує у свідомості вчителя особистісну систему ціннісних орієнтацій, яка знаходить віддзеркалення як ступінь активності в реальних педагогічних діях при вирішенні творчих професійних завдань [7]. У такому разі інноваційна педагогічна діяльність виходить за межі діючих нормативів, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуалізованої спрямованості діяльності вчителя, нові педагогічні технології, що реалізують цю діяльність.

Когнітивний компонент дослідницької культури вчителя включає знання основних понять методології педагогіки і сучасної методики викладання власного предмету, категорій і закономірностей педагогічної науки, методології наукового пізнання; психолого-педагогічні знання; знання інноваційних процесів в освіті, принципів діагностичних методів і засобів досліджень. Оволодіння вчителем методологічними знаннями, методами наукового пізнання забезпечує високий рівень його дослідницької діяльності в інноваційних перетвореннях педагогічного процесу, формує його методологічну культуру, яка включає усвідомлення і творче вирішення завдань, уміння осмислювати власну педагогічну діяльність з позицій сучасної науки (методична рефлексія), уміння проектувати навчально-виховний процес.

Діяльнісно-технологічний компонент дослідницької культури вчителя визначає процес вирішення творчих педагогічних завдань в інноваційній діяльності, припускає не лише усвідомлення суті нової проблеми, її осмислення, але й уміння творчо реалізувати психолого-педагогічні дослідження в освітній практиці.

Термін «уміння» означає здатність робити певні дії, набутими знанням і досвідом, це також сукупність знань і гнучких навичок, що забезпечують можливість виконання певної діяльності. У своїх наукових працях І. Ф. Ісаєв, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. О. Сластьонін, Т. М. Талманова по-різному розкривають існуючі пояснення сутності умінь.

За ствердженням І. Ф. Ісаєва, уміння відображають рівень педагогічної культури вчителя, розкривають систему дій відповідно до мети і умов їх

виконання, утворюють певну систему діяльності на особистісному рівні, що дозволяє судити про особистість учителя як суб'єкта діяльності [5].

Дослідницькі уміння відображають рівень дослідницької культури вчителя, рівень його досягнень в інноваційній педагогічній діяльності, творчого вдосконалення. Дослідницькі уміння проявляються в педагогічній творчості, визначаються структурою основних компонентів педагогічної діяльності: аналіз, проектування, конструювання і прогнозування, оцінювання і рефлексія результатів.

Т. М. Талманова характеризує загальні дослідницькі уміння вчителя, що проявляються в педагогічній діяльності і відображають її творчий характер: уміння бачити в педагогічній ситуації проблему і оформити її у вигляді дослідницьких завдань; уміння орієнтуватися на учня при постановці дослідницького завдання як активного співучасника дослідницького процесу; уміння вивчати і перетворювати педагогічну ситуацію; уміння конкретизувати стратегічні дослідницькі цілі і завдання у міру зміни педагогічної ситуації в тактичні і операційні; гнучко перебудовувати дослідницькі цілі і завдання у міру зміни педагогічної ситуації і появи нової інформації; уміння передбачати близькі і віддалені результати вирішення дослідницьких завдань, реалізувати їх в педагогічній діяльності [11].

Так, дослідницькі уміння вчителя є системоутворюючим фактором процесу вирішення творчих професійних завдань. Процес вирішення педагогічних завдань, що складається з послідовності дій (педагогічного аналізу завдання, конструювання, прогнозування, оцінювання системи вирішення, організація і корекція вирішення, проектування результату відповідно до початкових даних, формулювання нових завдань) виступає як алгоритм (етапи) дослідницької діяльності. Такий процес вирішення творчих педагогічних завдань формує інноваційний стиль професійного мислення вчителя.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що процес вирішення творчих професійних завдань забезпечується дослідницькими уміннями вчителя, які є провідними для дослідницької діяльності, іншими словами, вони – спосіб існування і функціонування дослідницької культури вчителя. Вищевикладене дозволяє нам розуміти дослідницькі уміння учителя при вирішенні творчих професійних завдань з аналізу власної діяльності як сукупність ефективних

прийомів і способів дій з проектування, конструювання і прогнозування взаємодії вчителя і учнів для оцінювання отриманого результату.

Діяльнісно-технологічний компонент дослідницької культури вчителя визначає особистісно-творчу спрямованість його педагогічної діяльності на пізнання і осмислення педагогічних проблем, вивчення, освоєння і застосування педагогічного досвіду, впровадження наукових психолого-педагогічних досліджень в освітню практику, створення нових педагогічних технологій, перенесення акценту з навчальної діяльності вчителя на пізнавально-творчу діяльність учня. Оволодіння вчителем прийомами інноваційної діяльності можливо лише в ході реалізації новітніх педагогічних технологій в навчально-виховному процесі, що припускає творче, індивідуально-особистісне вирішення завдань в конкретній ситуації.

Особистісно-творчий компонент дослідницької культури вчителя представляє собою механізм оволодіння цією культурою і втілення її в інноваційну педагогічну діяльність. Звертаючись до проблеми педагогічної творчості, І. Ф. Ісаєв відмічає, що "творчість не існує поза особистістю, і вона не може бути зрозуміла поза особистісним контекстом" [5, с. 99]. Педагогічна творчість визначається специфікою педагогічної діяльності, своєрідністю проявів індивідуально-творчих якостей особистості вчителя, вона неможлива без усвідомлення власної творчої індивідуальності. Процес прояву вчителем педагогічної творчості, за ствердженням І. Ф. Ісаєва, відбувається на індивідуально-творчому рівні [5, с. 23]. Педагогічна творчість наповнюється особистісним змістом у процесі творчих досліджень і практичної реалізації їх учителем в дослідницькій діяльності. Вони визначаються особливостями індивідуальності вчителя, його творчими здібностями у вирішенні творчих професійних завдань, здатністю управляти власною діяльністю, творчою активністю, прагненням до самовдосконалення.

Оволодіння вчителем дослідницькими вміннями, способами і прийомами вирішень педагогічних завдань пов'язано з творчою самореалізацією – якнайповнішим виявленням особистістю власних індивідуальних і професійних можливостей, формуванням індивідуального стилю педагогічної діяльності. Під творчою самореалізацією в педагогічній науці розуміється процес здійснення творчих задумів педагога для досягнення поставленої мети для вирішення особистісно-значущих педагогічних завдань, що дозволяє вчителю

максимально повно реалізувати свій творчий потенціал в педагогічній діяльності, сформувати індивідуальний стиль інноваційної діяльності.

Індивідуальний стиль вчителя є сукупністю засобів і способів творчої педагогічної діяльності й спілкування, особливостей, що характерні й стійки для особистості вчителя. Індивідуальний стиль визначається співвідношенням педагогічних завдань і дослідницьких засобів діяльності.

Потреба вчителя в дослідницькій діяльності втілюється в специфічних здібностях мислити педагогічно. Розвинене професійне мислення вчителя, що забезпечує смислове розуміння педагогічних ідей, концепцій, переломлює знання й способи діяльності через призму власного індивідуального педагогічного досвіду й допомагає знаходити особистісний зміст дослідницької діяльності. Оволодіваючи в процесі власної педагогічної діяльності новими педагогічними ідеями, концепціями, педагогічними технологіями навчання, вчитель формує власні дослідницькі знання, уміння, навички.

Ми цілком погоджуємось з І. Ф. Ісаєвим, який стверджує, що індивідуальні особливості й творчість учителя проявляються в різноманітних формах і способах творчої самореалізації в інноваційній педагогічній діяльності [5]. Ми визначаємо, що в процесі педагогічного творчого самовираження потреба в особистісній самореалізації поступово стає домінуючою. Умовами задоволення цієї потреби на рівні особистості виступають активне відношення до дослідницької діяльності, педагогічні здібності, індивідуальний стиль педагога, актуалізована потреба в професійному самовдосконаленні, розвинене педагогічне мислення, рефлексія, гуманістична спрямованість педагогічної діяльності. Це свідчить про те, що інноваційна педагогічна діяльність, педагогічна творчість і самореалізація вчителя в дослідницькій діяльності взаємозв'язані, доповнюють один одне. Ступень і спосіб творчої самореалізації вчителя в дослідницькій діяльності з впровадження педагогічних інновацій в освітній процес характеризують рівень його дослідницької культури.

На наше глибоке переконання, формування дослідницької культури вчителя відбувається найефективніше в системі методичної роботи ЗНЗ. Система методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу має значні можливості для формування цілісної структури дослідницької культури взагалі, і розвитку професійного, культурного потенціалу індивідуальності вчителя зокрема. Ціннісні якості особистості закладають основу професійної культури,

яка характеризується ступенем зрілості цих якостей, виступає необхідною передумовою для розвитку, формування і вдосконалення в сучасних учителях пізнавальних, дослідницьких здібностей. Вважаємо, що специфіка дослідницької культури вчителя гуманітарних дисциплін обумовлена їх пізнавальним характером, що передбачає роботу з великим обсягом інформації, роботу з друкованими джерелами (текстом, словом, словниками) тощо.

Висновки. Таким чином, дослідницька культура вчителя є підсистемою педагогічної культури, дослідницька культура вчителя має власний компонентний склад, яка має: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-творчий, структурні компоненти. Предметом наших подальших досліджень буде аналіз формування дослідницької культури вчителя гуманітарних дисциплін у ЗНЗ.

Література

1. Брызгалова С. И. Формирование в вузе готовности учителя к педагогическому исследованию: теория и практика: монография / С. И. Брызгалова. – Калининград, 2004. – 151 с.

2. Гловін Н. М. Формування дослідницьких умінь з дисциплін природничо-математичного циклу в студентів агротехнічного інституту в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. М. Гловін. – Тернопіль, 2007. – 20 с.

3. Дерев'янку Т. Є. Роль дослідницьких умінь у процесі формування дослідницької культури вчителя / Т. Є. Дерев'янку // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 35. – Том IX (60). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2015. – С. 356–364.

4. Дерев'янку Т. Є. Формування дослідницької культури вчителів у процесі професійної підготовки / Т. Є. Дерев'янку // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 27. – Том III (36). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2012. – С. 336–342.

5. Исаев И Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студ. вузов / И. Ф. Исаев. – 2-е изд. – М. : Академия, 2004. – 208 с.

6. Мілаш О. О. Формування дослідницької культури майбутніх учителів історії та суспільствознавства у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Мілаш. – Харків, 2014. – 20 с.

7. Особистість майбутнього вчителя: монографія / В. Й. Гриньов, В. В. Лебедєва, І. І. Наумова [та інш.] ; заг. ред. В. М. Гриньової. – Х. : Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – 188 с.

8. Романовская И. А. Формирование исследовательской позиции будущих учителей в процессе профессионально-педагогической подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкольная педагогика» / И. А. Романовская. – Астрахань, 2006. – 20 с.

9. Сердюкова Н. С. Организационно-педагогические условия формирования исследовательско-творческой культуры учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкольная педагогика» / Н. С. Сердюкова. – Белгород, 2000. – 19 с.

10. Сластьонін В. О. Формування особистості вчителя в процесі професійної підготовки / В. О. Сластьонін // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія ; укл. Н. В. Гузій. – К. : ІЗМН, 2000. – С. 103–107.

11. Талманова Т. М. Формирование исследовательской компетенции учителя начальных классов в системе непрерывного образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкольная педагогика» / Т. М. Талманова. – М., 2003. – 17 с.